

Jouko Heyno: Lalli ja piispa Henrik Tarua vai totta

Esitelmöitsijä on antanut Köyliö- seuran käyttöön oheisen lyhenteen Köyliössä 5.10.2002 Lalli-seminaarissa pitämästään esitelmästä ja sallinut myös sen internettiin laiton. Tutkija Jouko Heynon esitys kyseenalaisti monella tavalla Lalli- Piispa Henrik- Köyliö- kytkennät.

Jouko Heyno

Tutkija, Turku
jheyno@utu.fi

Yksi suomen kansallisista peruslegendoista kertoo köyliöläisestä talonpojasta, Lallista, joka surmasi vierasta valtaa ja uutta uskontoa edustaneen piispa Henrikin tämän käytettyä Lallin mielestä oikeudettomasti hyväkseen perinteistä vieraanvaraisuutta. Lallia on pidetty suomalaisen talonpoikaisen itsenäisyyden ja -päisyyden perikuvana. Legendaan on toki liitetty myös kristillisperäisiä motiiveja Lallin toimien oikeuttamiseksi, mm. "petollinen nainen", vaimo Kerttu, joka valheillaan sai Lallin raivostumaan, sekä julman murhamiehen kohtalo, joka Lallolan isäntää kohtasi - päänahan ja hiusten menettäminen ja joutuminen hiirten syömäksi.

Lallin ja Henrikin kohtaamista pidetään historiantutkimuksessa monestakin syystä mielikuvituksen tuotteena, ei siis legendana tai taruna, vaan historiallista todellisuuspohjaa vailla olevana lähetysmotiiviin tukeutuvana allegoriana: Näin käy lopulta - väliaikaisesta menestyksestä huolimatta - niille, jotka vastustavat katolisen kirkon ja kristinuskon leviämistä. Historiantutkijoilla on käsitykselleen lukuisia perusteita, joista tässä vain muutama keskeinen: Ensiksikin katolisen kirkon arkistoista, jotka tunnetaan yhtenä parhaista ja historiallisesti pitkäaikaisimmista yhtenäisistä arkistoista, ei löydy yhtään alkuperäismainintaa Henrik -nimisen piispan nimittämisestä hoitamaan Suomen asioita. Myöskään mainintaa hiippakunnan perustamisesta ei tuolta ajalta ole. Toiseksi, kaikki "suomalaisen" osapuolen keskeiset nimet ovat pohjoisgermaanisia; Lalli ~ Lars, Pentti ~ Bengt, Olavi ~ Olov ja Kerttu ~Gertrud.

Tarinalle Lallista ja Henrikistä on kuitenkin löydettävissä lihaa luiden päälle, kun käytetään monitieteellistä tarkastelutapaa ja pidetään mielessä yllä esitetty katolisen kirkon perinne hyödyntää perimätietoa ja tarinoita erilaisina kompositioina. Avain tutkimukselleni oli tässä suhteessa Krohnien toteamus, että tarina Lallista, jonka hiiret lopulta tuhosivat, on alkuaan transsylvanialainen, ja sen kulkua meille voidaan seurata. Tämä avain johti tutustumaan tarkemmin myös Haavion Piispa Henrik ja Lalli -teokseen. Tutkimuksessaan Haavio osoittaa tarinalle mielenkiintoisen, ja lopulta ratkaisevaksi osoittautuneen piirteen. Piispan ruumiin kerrotaan eri toisoinnoissa kulkeutuneen aina kertojan naapuriseurakunnan kirkkoon; Mynämäellä Nousiaisiiin, Nousiaisissa Maskuun ja Maskussa Mynämäelle - siis "tuonne", ei koskaan "tänne meille", vaikka voisi olettaa "meille" -version nostavan kertojan ja hänen seurakuntansa mainetta ja kunniaa.

Kun huomioidaan ylläesitetty ja muistetaan, että tarina ajoitetaan - tosi melko epätarkasti - 12. vuosisadan puoliväliin, ja että koko tarina joka tapauksessa on hallintohistoriallisesti Ruotsin historiaa kuninkaineen, voidaan tarinan taustoja alkaa kaivaa. Keskeistä tässä on itämerensuomen ja pohjoisgermaanin kieliraja ja sen siirtyminen.

Arkeologisesta ja osittain myös kielihistoriallisesta (toponyymit, kielen ilmiöt jne.) voidaan päätellä, että perusteiltaan tarina on historiallinen. Suomen alueelle (jos sillä tarkoitetaan nykyistä Suomea) ei tiedetä tuohon aikaan nimitetyn Henrik -nimistä piispaa, saati, että olisi aikalaisdokumenteja tänne tehdystä ristiretkestä. Euroopan ehkä kattavin historiallinen arkisto, Vatikaanin kirjasto, ei näytä tuntevan piispa Henrikiämme. Sen sijaan on tuon niminen piispa on saanut lähetyskäskyn kirkolta ja määrätty käännyttämään pakanat oikean kirkon huomaan. Hänen päämääränään on ollut Upsalan pakanallinen keskus. Suuren asejoukon mukana Henrik yritti tehdä työtä käskettyä. Retki kuitenkin epäonnistui, vihollinen löi piispan joukot ja hänet surmattiin pakomatalla vuonna 1134, siis karkeasti silloin "kun pitikin".

Lallin rooli piispan surmaamisessa kuulune ItäGöötanmaalaisen Tjulöholmin isännälle. Tila löytyy Tanskan kuninkaan Valdemarin maakirjoista valtiolle tuloutettuna tiluksena, rangaistus, joka tuohon aikaan oli tyyppillinen majesteettirikosta tai valtiopetosta muistuttavassa tilanteessa. Mielenkiintoista on, että Tjulöholmin sijainti vastaa lähes tarkalleen kansantarinan kuvausta. Vastaavaa yhtenevyyttä ei Suomen Köyliöstä löydy.

Piispan retkellä mukana olleen kuningas Eerikin rooli kuuluu dynastiseen propagandaan. Se on jälkepäin lisätty kompilaatio, juuri alussa esitetyn perinteen mukaisesti. Eerikin lisäämisellä tarinaan ei kuitenkaan ollut kirkollista motiivia, vaan se liittyi Ruotsin valtakunnassa tuolloin riehuneen sisällissodan kuvioihin, joissa Eerikin poika pyrki lisäämään mahdollisuuksiaan valtaistuimelle nousuun saamalla isänsä kanonisoitua - ja onnistui.

Merkittävää on, että esittämäni tulkintaa tukee 1400-luvulla tehty tarinaa kuvaava "sarjakuva" ja se, että eräät vanhimmista Lallia kuvaavista maalauksista löytyvät Uplannista, eivät Suomesta, niin kuin olettaisi.

Tutkimus siis paljastaa meille, että Lalli, Henrik ja Eerik sekä itse tapahtumasarja ovat tapahtunutta menneisyyttä. Kertomus on paikkansapitävä siltä osin, kuin se kuvaa historiallista todellisuutta (pl. esim. hiiriosio), tosin siihen on yhdistetty poliittisista syistä Eerikin osuus. Piispa Henrik lähetettiin kääntämään pakanoita ja hänet tapettiin. Tarina siirrettiin niskuroivaan Suomeen, ja siirto oli helppo, koska Varsinais-Suomi on ikimuistoisista ajoista ollut osa sitä taloudellista ja poliittista yhteisöä, jonka keskus oli Mälarin laaksossa.

Avoimen tutkimusasenteen etu on tässäkin ilmeinen. Tutkimustraditiolle tulee antaa sille kuuluva paikka - tradition asema. Perinteinen käsitys ja tulkinta ei ole lähde. Tutkimuksen tulee pureutua mahdollisimman pitkälle alkuperäislähteisiin ja tieteelliseen metodiin.